

τούς έφιάλτες τής μανίας καταδίωξης πού τόν κατείχε: «*κατηγορώντας τούς πάντες με τις πιδ παράλογες, συκοφαντικές και ψευδείς κατηγορίες*» (1), βλέποντας παντοῦ «*διπλό παιχνίδι, κατασκοπεία, σαμποτάζ, φανταστικές συνωμοσίες*». Ὁ μεγαλοφυής στρατάρχης πού ὑποτίθεται ὅτι εἶχε ξεπεράσει τόν Clausewitz, ἦταν στήν πραγματικότητα ἕνας ἀδαής πού διηθῦνε τις στρατιωτικές ἐπιχειρήσεις πάνω σέ μιὰ ὑδρόγειο δημοτικοῦ σχολείου! Ὁ «εὐεργέτης τής ἀνθρωπότητας» δέν ἦταν παρά ἕνας τρομοκρατημένος τρομοκράτης πού «*στραγγάλιζε τούς συνεργάτες του ἠθικά και σωματικά*»! Τόν πολῦτιμο χρόνο του τόν πέρναγε ὀργανώνοντας με ἐπιμέλεια μανιακοῦ τις πιδ τερατώδεις δίκες. Ἀφοῦ ἐξόντωσε τούς ἀντιπάλους του μπουχαρινικούς και τροτσικιστές, ρίχτηκε στούς ἴδιους του τούς ὀπαδοῦς και τούς ἀποδεκτίσε: ὁ Χρυστσώφ τόν εἶδε νά φτιάχνει ὁ ἴδιος και νά ὑπογράφει «383 μαῦρες λίστες» με τὰ ὀνόματα χιλιάδων προγεγραμμένων στελεχῶν τοῦ κόμματος. Οἱ ὀδηγίες του στούς ἀνακριτές πού ὤς τὰ τότε θεωροῦντο σάν οἱ φάροι τής «σοσιαλιστικῆς» δικαιοσύνης, συνοψίζονταν σέ μιὰ μόνη φράση: «*Νά δέρνετε, νά δέρνετε και νά ξαναδέρνετε*»! Ἐξαπατημένος ἀπό τις παραποιημένες στατιστικές πού ἦταν τὸ dada του, ὁ ἐμπυχωτῆς τής «σοσιαλιστικῆς» ἀνοικοδόμησης πρότεινε φόρους ἀπραγματοποίητους! Ἐχοντας διατάξει «*τὸν ἐκτοπισμὸ τῶν πληθυσμῶν ὀλάκρωων ἐθνῶν, συμπεριλαμβανομένων τῶν γυναικοπαίδων και τῶν μελῶν τοῦ κόμματος και τῆς Κομμουνιστικῆς Νεολαίας*», ὁ Στάλιν, μᾶς πληροφορεῖ ὁ σημερινός του διάδοχος, εἶχε λυσσάξει με τὴν ἰδέα ὅτι δέν μποροῦσε νά κάνει τὸ ἴδιο και με τούς Οὐκρανοῦς πού ἦταν πάρα πολὺ πολυάριθμοι γιὰ νά μπορεῖ νά τούς ἐκτοπίσει! Ὁ «Κορυφαῖος τής ἐπιστήμης» ἦταν ἕνας κοινὸς παραχαράκτης τής ἱστορίας πού ζήλευε τούς πάντας και ἰδιαίτερα τούς στρατιωτικούς, και πού κυνηγημένος ἀπὸ ἕνα φοβερὸ σύμπλεγμα κατωτερότητας δέν βρῆκε ἄλλη λύση ἀπὸ τὸ νά μετατρέψει τὸν ἑαυτό του σέ ἀντικείμενο μιᾶς ἀστυνομικῆς ἐπιβεβλημένης θρησκευτικῆς λατρείας. Στὸ τέλος εἶχε καταντήσει νά τὸν σέρνει ἀπὸ τὴ μύτη ὁ Μπέρια, ὁ πανίσχυρος ἀρχηγὸς τής ἀστυνομίας πού «ξεσκεπάστηκε» μετὰ σάν πράκτορας τῶν βρετανικῶν μυστικῶν ὑπηρεσιῶν!

Αὐτὴ ἦταν ἡ νέα εἰκόνα αὐτοῦ πού ὁ Louis Aragon εἶχε ὑμνήσει με τούτους τούς μετριοπαθεῖς στίχους :

O grand Staline, ὁ chef des peuples,
Toi qui fais naître l'homme,
Toi qui fécondes la terre,
Toi qui rajeunis les siècles,
Toi qui fais fleurir le printemps,
Toi qui fais vibrer les cordes musicales, κτλ.

1) Οἱ φράσεις μέσα στὰ εἰσαγωγικά εἶναι παρμένες ἀπὸ τὴν «ἔκθεση Χρυστσώφ», ὅπως δημοσιεύτηκε στὴ Monde τῆς 6 - 16 Ἰουνίου 1956.

Ὁ μέγας ἀνὴρ ποὺ ὄντως εἶχε κάνει νὰ παίξουν ἕνα πλῆθος ἀπό cordes ποὺ δὲν ἦταν πάντοτε musicales (τουλάχιστον γι' αὐτοὺς ποὺ βρίσκονταν κρεμασμένοι στὴν ἄκρη τους!), γινόταν τώρα ὁ ἀποδοχομπιαῖος τράγος. Ἦδη ἀμέσως μετὰ τὸ θάνατό του οἱ λίγο πρὶν «ἐνθουσιώδεις» ὀπαδοὶ του ἄρχισαν νὰ μετριάζουν τὴν ἑξαλλη ἀύλοκολακεία ποὺ εἶχε μετατρέψει «τὸ 1/8 τῆς γῆς» σ' ἕνα ἐργοστάσιο κατασκευῆς διθυράμβων. Μιά ἀύλαία σιωπῆς ἔπεσε πάνω στὸ «θεωρητικὸ» ἔργο τοῦ Στάλιν ποὺ ὡς τὰ τότε θεωρεῖτο ὡς τὸ non plus ultra τῆς ἐπιστημοσύνης. Καὶ οἱ ἀρμόδιες ἀρχὲς τόνιζαν ἤδη τὴν «*ἀνάγκη νὰ ἐξοβελιστεῖ ἀπὸ τὴν προπαγάνδα ἡ σφαλερὴ καὶ ἀντιμαρξιστικὴ ἐρμηνεία τοῦ ρόλου τῆς προσωπικότητος μέσα στὴν ἱστορία, ποὺ ἐκφράζεται μὲ τὴν ἰδεαλιστικὴ (sic) θεωρία τῆς προσωπολατρείας*»⁽¹⁾. Τὴ μεθεπομένη τοῦ 20οῦ συνεδρίου, ἡ ἔννοια τῆς «προσωπολατρείας» πλάτηνε στὸ ἄπειρο καὶ ἄρχισε νὰ σημαίνει ὄχι ἀπλῶς καὶ μόνο τὸν κατὰ παραγγελίαν θαυμασμὸ τοῦ Στάλιν ὡς «κορυφαίου ἐπιστήμονα», γλωσσολόγου, κτλ., ἀλλὰ ὅλες τὶς «παραβιάσεις τῆς σοσιαλιστικῆς νομιμότητος»!

Μὲ μιὰ λέξη, ἀπὸ τὴ «σφαλερὴ καὶ ἀντιμαρξιστικὴ ἐρμηνεία τοῦ ρόλου τῆς προσωπικότητος» προέρχονταν ὄχι μόνο ἡ λατρεία τοῦ Στάλιν, ὁ «δογματισμὸς» καὶ ἡ «ἀπολίθωση» τοῦ μαρξισμοῦ, ἀλλὰ ἐπίσης καὶ ἡ ὀλική καταργησιμὴ τῆς ἐσωκομματικῆς δημοκρατίας ὅπως καὶ τὰ κύματα τῆς τρομοκρατίας ποὺ κατέκλυσαν ὀλάκερη τὴν κοινωνία τὴν ἐποχὴ τῶν μεγάλων δικῶν ἐναντίον τῶν δεξιῶν καὶ τῶν ἀριστερῶν «παρεκκλίσεων». Ἄν ἡ «ἰδεαλιστικὴ» θεωρία τῆς προσωπολατρείας δὲν εἶχε παρασύρει τὸν Στάλιν καὶ δὲν τὸν εἶχε κάνει νὰ «παρεκκλίνει» κι' αὐτὸς ἀπὸ τὸν «ὀρθόδοξο μαρξισμό», ἡ ἀστυνομία δὲν θᾶχε ἀποκτήσει τὶς τρομοκρατικὲς ἐξουσίες ποὺ τῆς εἶχε δώσει ὁ Στάλιν, καὶ ἡ πολιτικὴ ζωὴ τῆς χώρας θὰ εἶχε τὴν ὄψη ὄχι ἐνὸς διαρκοῦς λουτροῦ αἵματος, ἀλλὰ τῆς κολυμβήθρας τῆς Βηθσαϊδᾶ ὅπου οἱ τυφλοὶ θὰ ξαναβρίσκαν τὰ μάτια τους καὶ οἱ παράλυτοι θὰ περπατοῦσαν. Ἄντ' αὐτοῦ ἡ «σφαλερὴ καὶ ἀντιμαρξιστικὴ» προσωπολατρεία ἔκανε τὸν Στάλιν νὰ τρομοκρατήσῃ ὀλάκερη τὴν κοινωνία καὶ νὰ ἐξοντώσῃ τὸ ἄνθος τοῦ μπολσεβικισμοῦ. Στὶς ἐκκαθαρίσεις τοῦ 1936 - 38, λέει ὁ Χρυσιστῶφ, τουφεκίστηκαν ἢ συνελήφθησαν 98 ἀπὸ τὰ 139 μέλη τῆς κεντρικῆς ἐπιτροπῆς ποὺ ἐξελέγη ἀπὸ τὸ συνέδριο τοῦ 1934, καὶ τὴν ἴδια μοίρα εἶχαν 1108 ἀπὸ τοὺς 1996 ἀντιπροσώπους ποὺ εἶχαν πάρει μέρος σ' αὐτὸ τὸ συνέδριο⁽²⁾.

Ἦταν σαφὲς ὅτι ἡ «προσωπολατρεία» δὲν ἄρκοσε γιὰ νὰ ἐξηγήσῃ μιὰ τέτοια ἐκατόμβη. Ὁ ἴδιος ὁ Παλμίρο Τολιάττι, ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἰταλικοῦ ΚΚ, ἀναγκάστηκε νὰ δεῖξει μιὰ ὀρισμένη δυσπιστία ὡς πρὸς τὴν

1) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὴν Monde τῆς 28-7-1953.

2) Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι αὐτὸ τὸ συνέδριο τοῦ 1934 εἶχε ὀνομαστῆ «τὸ συνέδριο τῶν νικητῶν» γιὰτὶ ἀποτελεῖτο ἀπὸ ἐμπιστοὺς τοῦ Στάλιν: τὸ κόμμα εἶχε ἤδη ἐκκαθαριστῆ ἀπὸ τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Τρότσκι καὶ τοῦ Μπουχάριν.

όρθότητα της επίσημης έρμηνείας των «παραβιάσεων της σοσιαλιστικής νομιμότητας» :

«Όταν υποστηρίζουμε, Έγραφε τότε ο Τολιάτι, *δι μιὰ οποιαδήποτε προσωπικότητα, ακόμη και μιὰ προσωπικότητα τόσο ισχυρή όσο ο Στάλιν, μπόρεσε να αλλάξει τὸ σοσιαλιστικὸ κοινωνικο-πολιτικὸ καθεστῶς, ἀντιφάσκουμε μὲ τὰ γεγονότα, μὲ τὸ μαρξισμό, μὲ τὴν πραγματικότητα, καὶ πέφτουμε στὸν ἰδεαλισμὸ (sic). Είναι σὰν νὰ ἀποδίδουμε στὴν προσωπικότητα δυνάμεις ὑπερφυσικές, ἀπίστευτες, π.χ. τὴ δύναμη ν' ἀλλάξει ἓνα κοινωνικὸ καθεστῶς, καὶ μάλιστα τὸ κοινωνικὸ καθεστῶς μιᾶς χώρας, ὅπου τὰ ἑκατομμύρια τῶν ἐργαζομένων ἀποτελοῦν μιὰ ἀποφασιστικὴ δύναμη*» (1).

Στὴν πραγματικότητα, αὐτὰ τὰ «ἑκατομμύρια τῶν ἐργαζομένων» ἀποτελοῦσαν μιὰ τόσο λίγο ἀποφασιστικὴ δύναμη, ὥστε οἱ νέοι ποντίφηκες τῆς ὀρθοδοξίας ἀπέδωσαν στὴν «προσωπολατρεία» ὄχι μόνο τὶς πολυπληθεῖς «παραβιάσεις τῆς λενινιστικῆς ἀρχῆς τῆς συλλογιᾶς ἡγεσίας», ἀλλὰ ἐπίσης καὶ τὴν ὑπερεκμετάλλευση τῶν ἐργατῶν ἀπὸ τὸ σταχανωφισμό, ἀκόμα καὶ τὸν ἐκτοπισμὸ τῶν πληθυσμῶν ὀλάκερων «αὐτόνομων λαϊκῶν δημοκρατιῶν» καὶ τὴν ἐξαφάνισή τους ἀπὸ τὸν ἔθνολογικὸ καὶ πολιτικὸ χάρτη!

Αὐτὴ ἦταν ἡ νέα—ἡ «σωστὴ» καὶ ὄχι «ἀντιμαρξιστικὴ» ἔρμηνεία τοῦ ρόλου τῆς προσωπικότητας μέσα στὴν ἱστορία! Ὡς τὰ τότε πιστεύαμε ὅτι ὁ μαρξισμὸς θεωρεῖ τὶς πράξεις τῶν ἀτόμων καὶ τὶς φαντασιώσεις τῶν ἰδεολογιῶν ὡς «ἐκδηλώσεις» καὶ ὡς ἀποτελέσματα τῶν οἰκονομικῶν ἀναγκαιοτήτων, τῶν ταξικῶν συμφερόντων καὶ τῶν πολιτικῶν τους ἐκφράσεων. Λάθος! Στὴ θέση τῶν ἀντικειμενικῶν ἀναλύσεων ποὺ θὰ περιμέναμε, ὁ «ὀρθόδοξος» ψευτο-μαρξισμὸς μᾶς ἔδωσε πρῶτα μιὰ παραδεισιακὴ ἀπεικόνιση τῆς ἀνοικοδόμησης τοῦ σοσιαλισμοῦ σὲ μιὰ μόνη χώρα καὶ ἀπὸ μόνο ἓνα ὑπεράνθρωπο ἡγέτη, κι' ὕστερα, μιὰ δαιμονιακὴ ἔρμηνεία τοῦ μύθου τοῦ θαυματουργοῦ βασιλιά. Ὡπως παρατηρεῖ ὁ ἴδιος ὁ Τολιάτι :

«Μένουμε πάντα μέσα στὴν περιοχὴ τῆς προσωπολατρίας. Στὴν ἀρχή, ὅλα τὰ καλὰ ὀφείλονταν στὶς θεϊκὲς καὶ ὑπεράνθρωπες ἀρετὲς ἐνὸς ἀτόμου. Τώρα, ὅλα τὰ κακὰ ὀφείλονται στὰ ἐξαιρετικὰ καὶ μάλιστα ἐξωφρενικὰ ἐλαττώματα τοῦ ἴδιου αὐτοῦ ἀτόμου. Ἀλλὰ καὶ στὶς δύο περιπτώσεις δὲν χρησιμοποιοῦμε τὰ μαρξιστικὰ κριτήρια».

Ἀλήθεια, τί γινόταν τὸ «μαρξιστικὸ κριτήριο»; Τί γινόταν ἡ «ἐπισημονικὴ» ἀντίληψη τῆς ἱστορίας ποὺ ὡς τὰ τότε ἦταν τὸ point d'honneur τῆς αὐτοτιτλοφορούμενης «πρωτοπορίας»;

2. Τὸ τέλος τῆς ἰδεολογίας

Ἡ ἐκπληκτικὴ εὐκόλεια μὲ τὴν ὁποία ἡ «λατρεία» τοῦ Στάλιν μεταμορφώθηκε σὲ σιχασιὰ καὶ σὲ ἀηδία, ἔβγαζε στὸ φῶς τὸ Μηδὲν πάνω στὸ ὅποιο εἶχε χτιστεῖ ὁ οὐρανοξύστης τῆς ὀρθοδοξίας. Ὡπως τῶπε ὁ Sartre, ὁ φιλόσοφος ποὺ νόμιζε ὅτι εἶχε γίνει ἡ συνειδηση αὐτῆς τῆς πρωτοπορίας ποὺ θεωροῦσε τὸν ἑαυτὸ της ὡς τὸ «συνειδητὸ τμήμα» τῆς

1) Palmiro Togliatti: ἄρθρο στὴν Humanité τῆς 3 7-1956.

άνθρωπότητας, «ή έκθεση του Χρουστώφ υπήρξε ένα φοβερό πλήγμα»⁽¹⁾. Πλήγμα φοβερό ήταν για όλους αυτούς που δεν διστάζαν να χρησιμοποιήσουν τη βία, τη συκοφαντία, τα πιο άτιμωτικά μέσα για να διαπαιδαγωγήσουν δηθεν τις άμαθεές μάζες και να τις οδηγήσουν στη «γή της επαγγελίας του σοσιαλισμού». Για τους άλλους ήταν μια άπελευθέρωση. Το ξύπνημα από ένα κακό όνειρο. "Ετσι είδαν ότι οι μορφωτές και άναμορφωτές της προοδευτικής άνθρωπότητας χρειάζονταν κι αυτοί να μορφωθούν με τη σειρά τους, ότι οι μονοπωλητές της έπιστήμης είχαν πέσει θύματα μιας άπάτης που ο Πιέτρο Νένι (ο τιμηθείς άλλοτε με το «Βραβείο Στάλιν») την θεώρησε σαν τη «μεγαλύτερη της ιστορίας».

Στην πραγματικότητα, μαζί με την τυραννία του Στάλιν γελοιοποιήθηκε και έξαφανίστηκε ή βάρβαρη μυθολογία της «πρωτοπορίας». Ποιά ήταν ή άποστολή αυτών των αυτοεκλεγέντων έκλεκτών; Να «διαπαιδαγωγήσουν» τις μάζες. "Όπως τ'όχε δηλώσει ο Joseph Revaί, ο ούγγραφος ύπουργός της «κουλτούρας» που τα ιεροεξεταστικά του ούκάζια είχαν καταδικάσει σε άσφυξία τα γράμματα και τις τέχνες της πατρίδας του, «ο τελικός σκοπός όλης της λαϊκής μας παιδείας είναι να μάθουν όλοι οι άνθρωποι τις άληθειες της θεωρίας του Μάρξ, του Ένγκελς, του Λένιν και του Στάλιν»⁽²⁾.

Μ' αυτή τη λογική, το σωφρονιστικό σύστημα με τις φυλακές και τ' άπομονωτήριά του ένωματώθηκε στη «λαϊκή εκπαίδευση», και τα στρατόπεδα συγκέντρωσης βαφτίστηκαν «άναμορφωτήρια»!

Στη φαντασία αυτών των αυτοδιορισμένων παιδαγωγών ο μαρξισμός—λενινισμός—σταλινισμός δεν ήταν μόνο «ή μόνη άληθινή έπιστήμη»⁽³⁾, ήταν επίσης ή μέθοδος που έδινε στον κάτοχό της την παντογνωσία. Όπλισμένος με «μαρξισμό - λενινισμό» ο κάθε κομματικός μπορούσε και ώφειλε να «πάρει θέση» σ' όλα τα ζητήματα και να δείξει στο μουσικό τί είναι ή σωστή μουσική, στο ζωγράφο την άληθινή ζωγραφική, στο βιολόγο την άληθινή βιολογία, κ.ο.κ. Η όρθοδοξία έδινε την παντογνωσία και το κόμμα ήταν ή έδρα αυτών των παντογνωστών στους όποιους έπρεπε να δίνουν διαρκώς λόγο όλοι οι κοινοί θνητοί.

Πώς να μη θυμηθούμε την πολεμική του Μάρξ κατά της πρωοικής λογοκρισίας; Μας ζητάτε, έλεγε ο νέος Μάρξ στους θεωρητικούς και τους άπολογητές της λογοκρισίας:

«Μας ζητάτε νάμασσε μειριόφρονες—άλλά έσεεις έχετε το θράσος να μετατρέπετε τους υπαλλήλους της λογοκρισίας σε παντογνώστες, σε φιλοσόφους, θεολόγους, πολιτειολόγους, σε μαντεία των Δελφών...»⁽⁴⁾.

1) Δηλώσεις του Jean - Paul Sartre στο Express της 9-11-1956.

2) Άναφέρεται από τον François Fejtó : Histoire des démocraties populaires 1952, σελ. 397.

3) Οι όροι είναι του Μπουχάρνι: La théorie du matérialisme historique, σελ.13.

4) Karl Marx : Remarques sur la censure prussienne. Μετάφρ. J. Molitor : Oeuvres Philosophiques (έκδ. Costes) 1, 145.

Συγκρινόμενες με τις αξιώσεις τών ψευτο·οπαδών του Μάρξ οι απαιτήσεις της πρωσικής λογοκρισίας του 1842 μπορεί να θεωρηθούν ως τὸ ἄκρον ἄωτον τοῦ φιλελευθερισμοῦ: μεταμορφωμένοι ἐλέω μαρξισμοῦ·λενινισμοῦ, σὲ «παντογνώστες» καὶ σὲ «μαντεῖα τῶν Δελφῶν», ἀνθρωπά·κοι (κατὰ κανόνα ρατέδες στὴν εἰδικότητά τους), ποὺ ὁ μοναδικὸς τους πνευματικὸς τίτλος τιμῆς ἦταν ἡ κομματικὴ ταυτότητα, δημιούργησαν ἕναν ἀπέραντο «μορφωτικὸ μηχανισμό» ποὺ γρήγορα περιέλαβε ὑπὸ τὴν «καθοδήγησή» του ὅλες τὶς πνευματικὲς ἐκδηλώσεις. Αὐτοὶ εἶναι ποὺ εἰσήγαγαν τὸ «μαρξισμὸ·λενινισμό» σ' ὅλες τὶς περιοχὲς τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης, ποὺ ἐντελῶς χαρακτηριστικὰ τὶς ὀνόμασαν «μέτωπα», σάμ·πως ἡ τέχνη καὶ ἡ ἐπιστῆμη ν' ἀποτελοῦσαν πεδίο σκοποβολῆς καὶ νὰ παρουσίαζαν τὰ ἴδια προβλήματα μ' ἕνα ἐπιτελικὸ χάρτη. Αὐτοὶ οἱ πε·ριεργοὶ οἱ πρωτοφανεῖς στὴν ἱστορία λόχοι ἐκπολιτιστικῶν καταδρομῶν εἶχαν ὑποβάλλει λογοτέχνες καὶ ἐπιστήμονες στοὺς πιὸ ἐξευτελιστικοὺς περιορισμοὺς. Κι' αὐτοὺς τοὺς «παιδαγωγοὺς» τοὺς εἰδικευμένους στὰ πάντα, ἀλλὰ τοὺς παντελῶς στερημένους κάθε ἄλλης εἰδικότητας, ὁ παλαιὸς κομμουνιστὴς οὐγγρος δραματικὸς συγγραφεὺς Gyula Hay τοὺς εἶχε ὀνομάσει «σύντροφο Κούξερα» καὶ τοὺς εἶχε κάνει ἕνα σαρκαστικὸ πορτραῖτο :

«Ὁ Κούξερα δὲν ξέρει τίποτε κατὰ βάθος καὶ ὡς ἐκ τούτου παίρνει θέση σ' ὅλα τὰ ζητήματα. Ὁ ρόλος του δὲν εἶναι νὰ δίνει ντιρεκτίβες; Ἐπὶ ζητημάτων ἀρχῶν; Πάνω σ' ὁποιοδήποτε θέμα; Πῶς λοιπὸν μπορῶ νὰ τοῦ ζητήσω νὰ ἔχει συγκεκριμένους γνώσεις;» (1).

Μεθώντας με τὶς λέξεις «πρωτοπορία», «προλεταριακὴ ἐπιστῆμη» καὶ ἄλλα ἠχηρὰ παρόμοια, οἱ ἀναλφάβητοι αὐτοὶ παιδαγωγοὶ ἀπαιτοῦ·σαν ἀπὸ τοὺς φυσικομαθηματικούς, τοὺς βιολόγους, τοὺς καλλιτέχνες κ.τ.λ., νὰ ἀφομοιώσουν τὶς «ἀλήθειες» τῆς ἰδεολογίας καὶ ν' ἀπαρνηθοῦν τὸ σάπιο «ἀντικειμενισμὸ ποὺ θέλει νὰ κρατήσει τὴν ἐπιστῆμη πάνω ἀπὸ τὴν πάλη», δηλαδή ν' ἀπαρνηθοῦν τὶς δικές τους πεπειθήσεις γιὰ νὰ ὑμνήσουν τὴ φανταστικὴ «ἐπιστῆμη» ποὺ τὸ κόμμα τὴν ἤθελε ἀπόκλει·στικά δική του καὶ ποὺ τὴν κρατοῦσε ζηλότυπα κρυφῆ.

Ὅταν ἀναλογίζεται κανεὶς αὐτὴ τὴν ἐρμητικὴ «ἐπιστῆμη» ποὺ οἱ ἐξωτερικὲς τῆς ἐκδηλώσεις ἀνάγονται σὲ μερικὲς φόρμουλες γιὰ ἀποστή·θιση καὶ ἄλλες τόσες ἀσήμαντες μπροσοῦρες, πῶς εἶναι δυνατὸ νὰ μὴν ξαναθυμηθεῖ τὸν Μάρξ καὶ τὴ φανταστικὴ σοφία ποὺ εἰρωνικὰ ἀπέδιδε στοὺς πρῶσους λογοκριτές;

«Τὸ κράτος ζητάει ἀπὸ τοὺς συντάκτες τοῦ καθημερινοῦ τύπου (2) νὰ εἶναι ἄν·θρωποι ἐντελῶς ἄψογοι. Τοὺς ζητάει «γνώσεις καὶ ἱκανότητα». Ἄλλὰ δὲν φαίνεται ν' ἄχει τὴν παραμικρὴ ἀμφιβολία γιὰ τὶς γνώσεις καὶ τὴν ἱκανότητα τοῦ λογοκριτῆ νὰ κρίνει τὶς γνώσεις καὶ τὶς ἱκανότητες τῶν ἄλλων. Ἄν ὑπάρχει στὴν Πρωσία μιὰ τέ·

1) Gyula Hay στοὺς Temps Modernes, No 129 - 131.

2) Τὰ βιβλία δὲν περνάγαν τότε ἀπὸ λογοκρισία.

τοια λεγεώνα από πολυμαθείς ιδιοφυείς που μόνο ή κυβέρνηση τις ξαίρει, γιατί αυτά τα έγκυκλοπαιδικά πνεύματα δεν καταγίνονται με τη λογοτεχνία; 'Αντι να προσπαθούν με τη λογοκρισία να θέσουν τέρμα στις πλάνες του τύπου, αυτοί οι μεγαλοφυείς υπάλληλοι θάπρεπε να όρθώσουν το ανάστημά τους για να συντρίψουν με το βάρος τους τους άθλιους συγγραφείς που δεν έχουν παρά μόνο μια ειδικότητα, και που μάλιστα την άσκούν χωρίς ή Ικανότητά τους νάχει επίσημα αναγνωριστεί. Γιατί που σιωπούν αυτοί οι παμπόνηροι που, σέν τις χήνες του Καπιτωλίου, θά μπορούσαν να σώσουν τόν τόπο με τη φλυαρία τους; 'Η διακριτικότητα τους είναι υπερβολική. Το μορφωμένο κοινό τους άγνοεί, αλλά ή Κυβέρνηση τους γνωρίζει. Κανένα Κράτος ως τα τώρα δεν είχε υπαλλήλους τόσο σοφούς. Κανένα Κράτος ως τα τώρα δεν είχε στη διάθεσή του μια ολάκερη τάξη αποτελούμενη από πολυίστορες και έγκυκλοπαιδικές Ιδιοφυές. Κι' αν οι υπάλληλοι αυτού του κράτους είναι σοφοί, πόσο πιο σοφοί θά πρέπει νάναι αυτοί που τους ανακάλυψαν και τους διόρισαν...» (1).

Τι θάλεγε ό Μάρξ αν ζούσε σήμερα; Γιατί όλοι οι πολυμαθείς έγκυκλοπαιδιστές που γεμίζαν τα γραφεία της πρωσικής λογοκρισίας του 1842, γεκραναστήθηκαν στις μέρες μας και αποτέλεσαν ένα συλλογικό πρόσωπο, τό κόμμα, στο όποιο μετέδωσαν τις γνώσεις και τις Ικανότητές τους. Το κόμμα ήταν ή κατοικία αυτών των άφανών μεγαλοφυϊών και των άόρατων πολυϊστών που ή σοφία τους άπλωνόταν από την κορυφή προς τη βάση δίνοντας τό δικαίωμα στον όποιοδήποτε δουλοπρεπή υπαλληλίσκο του «άππαράτ» να σατραπεύει πάνω στα γράμματα και τις τέχνες.

Τό κομμουνιστικό κράτος είναι, για να πούμε την αλήθεια, τό πρώτο κράτος της Ιστορίας που οι υπηρέτες του άπλωσαν την πολυϊστορία στο άπειρο παίρνοντας στη δικαιοδοσία τους όχι μόνο τα «άνθρώπινα—πολύ ανθρώπινα» καθήκοντα της διοίκησης, αλλά και τη μουσική, όπως και τη βιολογία, τη ζωγραφική όπως και την κυματομηχανική. Τωόντι, όπως θάλεγε ό Μάρξ, δεν τους χρειάστηκε παρά να «όρθώσουν τό ανάστημά τους» για να συντρίψουν τους άθλιους μουσικούς, βιολόγους, ζωγράφους, φυσικομαθηματικούς, κτλ., «που δεν είχαν παρά μόνο μια ειδικότητα»! Καθώς ξαίραν τα πάντα, γνώριζαν καλύτερα από τους ζωγράφους τό πώς πρέπει να βλέπονται τα Ιμπρεσιονιστικά έργα: τα έργα αυτά ήταν άπαύγασμα του μονοπωλιστικού κεφαλαίου κι' ως έκ τούτου φθοροποιά. "Αν οι ζωγράφοι τα έκτιμούσαν, είναι γιατί είχαν πέσει στην παγίδα του «άντικειμενισμού». "Ετσι μεταμορφωμένο σε ύπατο τεχνοκρίτη, τό κόμμα έκλεισε τό Μουσείο των 'Ιμπρεσιονιστών...

Κανένα κράτος ως τα τώρα δεν είχε όργανα τόσο σοφά και πολύπλευρα. Εύκολα καταλαβαίνει κανείς πόσο μεγαλύτερη σοφία και πολυμάθεια έπρεπε νάχουν αυτοί που άνέσυραν από την άφάνεια τους σοφούς και πολυμαθείς ύφισταμένους τους! 'Η έξήγηση είναι άπλη: αυτοί είναι που κατείχαν τό «μαρξισμό-λενινισμό», την αληθινή έπιστήμη της μουσικής, της ζωγραφικής, του άπειρα μεγάλου και του άπειρα μικρού, αυτήν που «άφημένοι στις ίδιες του τις δυνάμεις» οι μουσικοί, οι ζω-

1) Μάρξ: ένθ. άν. I, 152.

γράφοι, οί έπιστήμονες δέν θά κατόρθωναν ποτέ ν' άποκτήσουν. Το Κόμμα κατείχε την *άληθινή* de omnibus έπιστήμη άπέναντι στην όποία όλες οί *πραγματικές* έπιστήμες δέν ήταν παρά παρέκκλιση και παραφθορά. Στο κόμμα ήταν κατατεθειμένο το *liber vivus* της «προλεταριακής έπιστήμης». Έκεί βρίσκονταν :

legato con amore in un volume
ciò che per l'universo si squaderna (1)

Τό μόνο δυσάρεστο είναι ότι ή Βίβλος της όρθοδοξίας, τό Κοράνι του Έρου Πολέμου κατά του μπουρζουάδικου σκοταδισμού, δέν περιείχε παρά μόνο άσπρες σελίδες. Όπως έλεγε έδώ και ένα αιώνα ό Custine για μιá ανάλογη πλευρά της ρωσικής πραγματικότητας, «άν άνοίξετε τό βιβλίο, δέν θά βρήτε τίποτα άπ' ότι άναγγέλει. Όλα τά κεφάλαια είναι σημειωμένα, αλλά κανένα τους δέν έχει γραφεί!» Αύτην την boutade, ή μετατροπή του όρθόδοξου μαρξισμού σε άγραφο δόγμα (2) την έκανε άλήθεια. Όπως λέει ό M. Merleau-Ponty, ή όρθοδοξία «παραλύει τό πνεύμα της έρευνας και έξηγει γιατί τόσο σπάνια βρίσκουμε ένα ένδιαφέρον μαρξιστικό βιβλίο» (3). «Τό μαρξιστικό σύμπαν, παρατηρεί ό Sartre, είναι γεμάτο άπό έρήμους και άνεξερεύνητες χώρες» (4): πολύ σωστότερο δέν θάταν όμως νά μιλάγε για τους άντικατοπτρισμούς και τά φαντάσματα που τό κατοικούν;

Η όρθοδοξία και τό ιδεολογικό μονοπώλιο του κόμματος δικαιώνονταν στη φαντασία των πιστών όσον καιρό συσκοτίζε τά πνεύματα ή πίστη στο άλάθητο του «Πατέρα των Λαών». Τί θά γινόταν τώρα που άπέσβετο τό λάλον ύδωρ και τό μουστακοφόρο είδωλο έπεσε κατά γης; Όχι μόνο ό μέγας Πάν είχε πεθάνει και δέν είχε νεκρανασταθεί την έπομένη Κυριακή, αλλά και «ό κορυφαίος των γραμμάτων και των τεχνών» δέν ήταν παρά ένα «τέρας» υπεύθυνο για τό θάνατο και τόν έκτοπισμό έκατομμυρίων ανθρώπων, κι' ένας «άμαθής» που οί έπιστημονικές του άξιώσεις και ή περιλάλητη σοφία δέν στηρίζονταν παρά μόνο στον τρόπο που ένέπνεε.

Μαζί με τόν μύθο του Στάλιν κατέρρευε κι' ό μύθος της «πατρίδας του σοσιαλισμού» που ήταν ό άκρογωνιαίος λίθος της όρθοδοξίας: αυτό ήταν τό «φοβερό πλήγμα» για τό όποιο μιλάει ό Sartre.

3. Το τέλος των άπατών

Οί σκέψεις που ένέπνευσαν στον Sartre, ή φοβερή κρίση που δημιούργησε ή έκθεση Χρυστοσώφ και μετά ή πολωνική και ή ουγγρική επανά-

1) Για νά θυμηθούμε τόν Dante: «δεμένο με άγάπη σ' ένα τόμο—αυτό που είναι σκορπισμένο μέσ στο σύμπαν»!

2) Βλ. *Η κρίση του μαρξισμού* σελ. 30 - 38.

3) *Les Aventures de la dialectique* 1955, σελ. 89.

4) *Le réformisme et les fétiches*, στους *Temps Modernes*, No 122, σελ. 1159.

ψεων» που περιέχονται στα βιβλία του Carlyle, του Engels, κτλ.! Κατά την αλλόκοτη αυτή φιλοσοφία της «περίσκεψης, μόνο σε χορτάτους ανθρώπους έπρεπε να δοθεί το δικαίωμα της ανάγνωσης του **Κομμουνιστικού Μανιφέστου!** Η άτυχη φράση για τη «βελτίωση του βιοτικού επίπεδου» έξυπσκούει μια άκατονόμαστη θεωρία για την εξάρτηση της ανάπτυξης της αλήθειας από την οικονομική συγκυρία, που πρέπει να θεωρηθεί σαν μια γελοιογραφία του μαρξισμού. Ο Μάρξ διδάσκει στον περίφημο πρόλογο στην **Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας** ότι στις παραγωγικές δυνάμεις αντιστοιχεί ένα νομικό, πολιτικό και ιδεολογικό έποικοδόμημα· ότι φτάνοντας σ' ένα όρισμένο βαθμό ανάπτυξης οι παραγωγικές δυνάμεις έρχονται σε σύγκρουση με τις παραγωγικές σχέσεις· ότι τότε αρχίζει μια έποχή κοινωνικής επανάστασης, ότι, στο τέλος, επιβάλλεται ένα νέο καθεστωτικό πλαίσιο κι' ότι η κοινωνία δεν θέτει παρά μόνο τα προβλήματα που μπορεί να λύσει. Η σατριική εικόνα της ιστορίας θα μπορούσε να διατυπωθεί ως έξης: Σ' ένα όρισμένο βαθμό της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων, ένας όρισμένος αριθμός θερμίδων καθ' ήμέραν και κατά κεφαλήν του πληθυσμού γίνεται διαθέσιμος και επιτρέπει μια όρισμένη δόση ειλικρινείας στη συμπεριφορά των τυράννων απέναντι στους τυραννουμένους. Τότε αρχίζει μια έποχή βαθμιαίας ανακοίνωσης των αληθειών που οι μάζες μπορεί να δεχτούν. Γιατί, για να πούμε την αλήθεια, οι δοϋλοι δεν θέτουν παρά μόνο εκείνα τα προβλήματα που οι αφέντες τους μπορούν να λύσουν...

Κάτι τέτοιο ύπονοεί ή σατριική έρμηνεία του ιστορικού υλισμού και της ικανότητας των μαζών να «δεχτούν» τη μετάληψη της αληθείας. Στην πραγματικότητα, όταν ο Sartre λέει ότι οι «μάζες» στην Ούγγαρία, τη Γαλλία και άλλαχου (άλλα που τις είχε δει αυτές τις «μάζες»), «δεν ήταν έτοιμες να δεχτούν την αλήθεια», έννοεί απλώς και μόνο ότι ο αυτός ο ίδιος δεν είχε ως τότε καμιά διάθεση να γνωρίσει αυτή την αλήθεια που οι αναγνώστες του Τρότσκι, του Souvarine, του Victor Serge κ.α.π., δεν περιμέναν βέβαια την έκθεση Χρυσισώφ για να την μάθουν.

Έτσι ο φιλόσοφος της «άνταρσίας», ό συστηματικός της διαμαρτυρίας και της καταγγελίας, ό στοχαστής που ήθελε να βλέπει τον κόσμο avec le regard du plus défavorisé, μετετράπη ξαφνικά σε άπολογητή της «περίσκεψης»!

Πόσο πιο ένθαρρυντική ύπηρεξε ή στάση των Πολωνών και των Ούγγρων φιλοσόφων και διανοουμένων! Αυτοί ενσάρκωσαν για πρώτη φορά μετά το 1848 την **ένωση της επιστήμης και του προλεταριάτου**, που όνειρεύονταν ό Lassale και ή Rosa Luxemburg (!). Τώνοντι, ή **μοναδική επανάσταση του 20ου αιώνα, κι' ή πρώτη επανάσταση μετά**

1) Βλ. Rosa Luxemburg: **Μάζα και Ήγερσία**. Στο *Marxisme contre Dictature* (έκδ. Spartacus 1946, σελ. 37).

τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1848, ποὺ πραγματικά σφραγίστηκε ἀπὸ τὴ «*συμμαχία τῆς σκεπτόμενης καὶ τῆς πάσχουσας ἀνθρωπότητας*» ποὺ ζήταγε ὁ Μάρξ (1), ὑπῆρξε ἡ ἐπανάσταση ποὺ ὠρθωσε σύσσωμους τοὺς διανοουμένους, τοὺς ἐργάτες καὶ τοὺς ἀγρότες στὴν Πολωνία καὶ τὴν Οὐγγαρία κατὰ τοῦ ὀλοκληρωτικοῦ δεσποτισμοῦ. «*Ὅσο περισσότερο καιρὸ, ἔγραφε ὁ Μάρξ, δώσουν τὰ γεγονότα στὴν σκεπτόμενη ἀνθρωπότητα γιὰ νὰ σκεφτεῖ καὶ στὴν πάσχουσα ἀνθρωπότητα γιὰ νὰ ἐνωθεῖ, τόσο πῖο τέλειος θᾶναι ὁ καρπὸς ποὺ ὀριμάζει μέσα στὴν τωρινὴ πραγματικότητα*». Ἀλλὰ γιὰ νὰ ποῦμε τὴν ἀλήθεια, δὲν χρειάστηκε πάρα πολὺς καιρὸς στοὺς Οὐγγρους διανοουμένους καὶ ἐργάτες γιὰ νὰ συνειδητοποιήσουν τὴν ἀπάνθρωπη δουλεία, τὴν «*αὐταποξένωση*» (γιὰ νὰ μιλήσουμε τὴ γλῶσσα τοῦ Μάρξ) στὴν ὁποία τοὺς καταδίκασαν οἱ παράλογες, τυραννικές καὶ ἀτιμωτικές «*νόρμες*» ποὺ τὸ ψευτο-σοσιαλιστικὸ καθεστῶς ἐπέβαλε τόσο στὸν τομέα τῆς πνευματικῆς ὅσο καὶ στὸν τομέα τῆς ὕλικῆς παραγωγῆς.

Ἄν στὴν Πολωνία οἱ ἐργάτες τοῦ Πόζναν βρέθηκαν στὴν πρωτοπορία τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνα, στὴν Οὐγγαρία αὐτοὶ ποὺ εἶχαν τὴν τιμὴ νὰ ὀρθωθοῦν πρῶτοι κατὰ τῶν τυράννων ἦταν οἱ διανοούμενοι. Ἐκεῖ ἡ πάλῃ τῆς «*σκεπτόμενης ἀνθρωπότητας*» γιὰ τὴν ἀλήθεια προηγήθηκε τῆς ἡ πάλῃ τῆς «*πάσχουσας ἀνθρωπότητας*» γιὰ τὴν ἐλευθερία καὶ τὴ δικαιοσύνη. Βέβαια, ἡ διάκριση, ἡ σωστὴ τὸν καιρὸ τοῦ Μάρξ ἀνάμεσα στὴ «*σκεπτόμενη*» καὶ τὴν «*πάσχουσα*» ἀνθρωπότητα, εἶχε πάψει νὰ ἰσχύει κάτω ἀπὸ τὴν ὀλοκληρωτικὴ : *καὶ πνευματικὴ καὶ οἰκονομικὴ πολιτικὴ τυραννία τῆς ὀρθοδοξίας : οἱ διανοούμενοι δὲν εἶχαν ὑποφέρει λιγότερο ἀπὸ τοὺς ἀπλοὺς ἐργάτες*. Πάντως, γιὰ τοὺς λογοτέχνες τῶν γυμνασίων, κτλ., οἰκονομολόγους, τοὺς ἱστορικούς, τοὺς καθηγητὲς τῶν γυμνασίων, κτλ., ποὺ ἀνέβηκαν στὸ βῆμα τῆς «*Λέσχης Petöfi*», ἡ πάλῃ γιὰ τὸ δικαίωμα τῆς ἐλεύθερης ἔκφρασης ἢ μᾶλλον ἡ πάλῃ γιὰ τὴν ἀλήθεια ἦταν ἀεχώριστη ἀπὸ τὴν πάλῃ ὀλάκερου τοῦ λαοῦ γιὰ τὴν ἐθνικὴ, πολιτικὴ, οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ του ἀπελευθέρωση.

Ἄς ἀκούσουμε τὸν Gyula Hay, γιὰτὶ ἀκούγοντάς τον κάθε σκεπτόμενος ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ αισθάνεται περήφανος γιὰ τὸ πνευματικὸ λειτούργημα στὸ ὁποῖο ἔχει ἀφιερῶσει τὴ ζωὴ του :

«Φτάσαμε στὸ σημεῖο ὅπου τὸ πῖο οὐσιῶδες πρόβλημα εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς ἀλήθειας. Οἱ καλύτεροι κομμουνιστὲς συγγραφεῖς, ὕστερα ἀπὸ πολλὰς δυσκολίες, βαρύνετα λάθη καὶ μιὰ σφοδρὴ ἐσωτερικὴ πάλῃ, πῆραν τὴν ἀπόφαση νὰ μὴ ξαναγράψουν ποτὲ ψέματα. Αὐτὸ ἦταν ἡ αἰτία τῶν ἀγῶνων καὶ τῶν ἐξουτελισμῶν τῶν τελευταίων ἐτῶν. Ἡ ἀληθινὴ αἰτία τῶν διαμαχῶν μας ἦταν ὅτι εἴχαμε δοκίσει νὰ ποῦμε τὴν ἀλήθεια κι' ὅτι αὐτὸ δὲν ἄρσσε στοὺς ἀνθρώπους ποὺ βρισκόταν στὴν ἐξουσία. Σὰς δίνουμε ἐδῶ τὴν ὑπόσχεση ὅτι ποτὲ στὸ μέλλον δὲν θὰ ὑπηρετήσουμε αὐτοὺς ποὺ πιστεύοντας ὅτι τὸ ψέμα εἶναι ὄπλο ἀναγκαῖο στὴν πολιτικὴ, θέλουν ἐπίσης νὰ τὸ ἐπιβάλλουν καὶ στὴ λογοτεχνία. Ζαίρουμε πόσο δύσκολο εἶναι νὰ ποῦμε τὴν ἀλήθεια. Ἡ ἀλήθεια ἀπαιτεῖ τάλεντο, γνώσεις, ἕνα σωρὸ ἄλλες ἀρετές. Ἀλλὰ εἰεῖς, οἱ Οὐγγροι συγγραφεῖς, ὀφείλουμε νὰ δώσουμε τὸ λόγο μας στὴν ἀλήθεια. Ἡ δουλειὰ

1) Marx : Ἐπιστολὴ στὸν Arnold Ruge. Μάιος 1843. Die Frühschriften, σ. 166.

τοῦ συγγραφέα εἶναι ἡ ἀλήθεια. Σήμερα εἴμαστε οἱ μάρτυρες, αὔριο θάμαστε οἱ δικαστές στήν ἀπέριπτη δίκη γιά τήν υπεράσπιση τῶν δικαιωμάτων καί τῆς εὐτυχίας τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι φοβερό καί ἐξευτελιστικό ὅτι, στά τραγικά αὐτά χρόνια τῆς σχηματικῆς λογοτεχνίας, οἱ συγγραφεῖς μέ τίς σωστότερες ἰδέες, οἱ κομμουνιστές συγγραφεῖς, ἔπασαν κι' αὐτοὶ σιῆς διάφορες μακιαβελλικές παρεκκλίσεις. Ἀλλά υπέφεραν φοβερά ἀπ' αὐτή τήν ἀτμόσφαιρα τοῦ ψεύδους. Τά λάθη τους τά πλήρωσαν μέ τὸ ἀκριβότερο νόμισμα: χάνοντας καί τὴν ἐμπνευσή τους καί τὴ λογοτεχνική τους ὑπόληψη. Ἐχοντας γίνει λιγότερο καλοὶ καί λιγότερο ἀληθινοὶ συγγραφεῖς. γιῆκαμε ἐπίσης κακοὶ μαρξιστές καί κακοὶ κομμουνιστές...» (1).

Ξαίρουμε ὅτι αὐτοὶ οἱ θαρραλέοι ἄνθρωποι κράτησαν τὸ λόγο τους. Αὐτὴ ἦταν ἡ ἀπάντησή τους στήν ἀπανθρωπία τῶν τυράννων καί στίς σοφιστεῖες τῶν δυτικῶν ἀπολογητῶν τους. Ἀλλά ποιά ἦταν ἡ «ἀλήθεια» ποὺ φανερώθηκε στὸ φῶς τῆς δημοσιότητας κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ «παράξενου Ἰντερμέτζου» τῆς λεγόμενης «ἀποσταλινοποίησης»;

4. Ἡ ἀναβίωση τοῦ Μαρξισμοῦ

Ἡ καλύτερη εἰσαγωγή στὸ πνεῦμα τοῦ Μάρξ καί στὴ θεματικὴ τοῦ ἔργου του ποὺ ξαίρουμε, εἶναι ἡ ἀπέριπτη καί πολὺπλευρὴ κριτικὴ καί αὐτοκριτικὴ ποὺ ἔκαναν οἱ λεγόμενοι «ρεβιζιονιστές» ἀνάμεσα στὸ Μάρτιο καί τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1956. Καταγγέλοντας τὸ *καθεστῶς*, καί ὄχι ἀπλῶς τὴν «προσωπολατρεία», οἱ διανοούμενοι καί οἱ ἐπαναστατημένες μάζες τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης ξανάκαναν τὰ ἴδια ἀκριβῶς βήματα ποὺ ὀδηγήσαν τὸν Μάρξ ἀπὸ τὴν κριτικὴ τῆς θρησκείας στὴν κριτικὴ τῆς πολιτικῆς καί στὸ τέλος στὴν κριτικὴ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας.

Ὡς γνωστόν, ὁ Μάρξ ἄρχισε τὸ ἔργο του μέ τὴν κριτικὴ τῆς θρησκείας. Ἰδοὺ πῶς συνοψίζει αὐτὴ τὴν κριτικὴ καί τὴν προγραμματικὴ τῆς σημασία :

«Ἡ κριτικὴ τῆς θρησκείας εἶναι ἡ προϋπόθεση κάθε κριτικῆς... Τὸ θεμέλιο τῆς ἀντιθρησκευτικῆς κριτικῆς εἶναι τοῦτο : ὁ ἄνθρωπος κάνει τὴ θρησκεία κι' ὄχι ἡ θρησκεία τὸν ἄνθρωπο... Ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὁ κόσμος τοῦ ἀνθρώπου, τὸ Κράτος, ἡ κοινωνία. Αὐτὴ ἡ κοινωνία, αὐτὸ τὸ κράτος δημιουργοῦν τὴ θρησκεία, δηλαδὴ μιὰ παράλογη ἀντίληψη τοῦ κόσμου, γιατί ἀποτελοῦν ἓνα παράλογο κόσμο. Ἡ θρησκεία εἶναι ἡ γενικὴ θεωρία αὐτοῦ τοῦ παράλογου κόσμου, τὸ ἐγκυκλοπαιδικὸ τοῦ *compendium*, ἡ ἐκλαϊκευμένη λογική του, τὸ σπιριτουαλιστικὸ του *point d'honneur*, τὸ πανηγυρικὸ του συμπλήρωμα, ἡ παρηγοριὰ καί ἡ δικαίωσή του... Ἡ πάλη κατὰ τῆς θρησκείας εἶναι λοιπὸν ἐμμέσως πάλη κατὰ τοῦ παράλογου αὐτοῦ κόσμου ποὺ ἡ θρησκεία ἀποτελεῖ τὸ πνευματικὸ του ἄρωμα. Ἡ κριτικὴ τῆς θρησκείας περιέχει συνεπῶς τὰ σπέρματα τῆς κριτικῆς αὐτῆς τῆς κοιλάδας τῶν δακρύων τῆς ὁποίας ἡ θρησκεία ἀποτελεῖ τὸ φωτοστέφανο. Ἔτσι ἡ κριτικὴ τοῦ οὐρανοῦ γίνεται κριτικὴ τῆς γῆς, ἡ κριτικὴ τῆς θρησκείας κριτικὴ τοῦ δικαίου, ἡ κριτικὴ τῆς θεολογίας κριτικὴ τῆς πολιτικῆς» (2).

Ἄν ἐκεῖ ὅπου ὁ Μάρξ γράφει «θρησκεία» ἐμεῖς διαβάζουμε «μαρξιστικὴ ὀρθοδοξία», τὸ νεανικὸ αὐτὸ κείμενο τοῦ Μάρξ ποὺ θὰ μᾶς δώ-

1) Gyula Hay : Λόγος στὴ Λέσχη Petöfi τῆς 22 Σεπτεμβρίου 1956. Βλ. *La Révolution hongroise* (ἔκδ. Plon 1957) σελ. 10-11.

2) Μάρξ : *Κριτικὴ τῆς ἐγγεληνῆς φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου*. Die Frühschriften σελ. 207-9.

σει δλο τὸ πρόγραμμα τῆς κριτικῆς ποὺ πραγματοποιοῖσαν οἱ ἐπαναστά-
τες διανοοῦμενοι τῆς Ἀνατ. Εὐρώπης. Οἱ ἴδιοι τους οἱ δυνάστες τοὺς ἔδω-
σαν τὴν ἀφορμὴ. Γιὰ τὸν Χρυστσῶφ ἡ καταγγελία τῶν ἐγκλημάτων τοῦ
Στάλιν ἦταν ἓνα τεράστιο défoulement, μὲ τὴν πιὸ ἀυστηρὴ ψυχαναλυ-
τικὴ ἔννοια τοῦ ὅρου : ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ποὺ εἶχε κατορθώσει νὰ ἐπιζη-
σει ἀπὸ τοὺς διαρκεῖς ἐξευτελισμοὺς ποὺ τοῦ ἐπέβαλε ὁ πᾶτρωνάς του,
ποὺ εἶχε π.χ. ἀναγκαστεῖ μιὰ φορὰ νὰ χορέψει τὸ «χορὸ τῆς ἀρκούδας»
γιὰ νὰ κάνει τὸ κέφι τοῦ τυράννου, ἔπαιρνε τώρα τὴ γενanche του ποδο-
πατώντας τὸ ταριχευμένο καὶ συνεπῶς ἀκίνδυνο πτώμα του. Γιὰ ὀλάκερη
τὴν ἄρχουσα τάξη, ἡ καταγγελία τοῦ σταλινισμοῦ σήμαινε τὸ τέλος τῆς
ἀνομίας καὶ τὴν ἔναρξη μιᾶς ἐποχῆς ὑλικῆς, σωματικῆς καὶ πνευματικῆς
ἀσφαλείας. Ὡς ἐδῶ ἔφταναν οἱ διεκδικήσεις τῆς : οὔτε μιὰ στιγμή δὲν
πέρασε ἀπὸ τὸ νοῦ τῆς ὅτι ἡ ἀποκήρυξη ὀρισμένων ἀφόρητων καὶ κυ-
ριολεκτικῶς βάρβαρων σημείων τῆς σταλινικῆς ἰδεολογίας καὶ τῆς ψευτο-
μαρξιστικῆς ὀρθοδοξίας ἐπρόκειτο νὰ ἐξαπολύσει, καὶ μὲ μιὰ ραγδαία
μάλιστα ταχύτητα, δυνάμεις ἐπαναστατικῆς ποὺ θὰ στρέφονταν ἄμεσα
καὶ ὀλοκληρωτικῶς ἐναντίον ὀλάκερου τοῦ καθεστώτος. Τὸ καθεστῶς
στηρίζονταν πάνω στὴ μονοπώληση καὶ τῆς ἰδεολογικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς
καὶ τῆς οἰκονομικῆς ἐξουσίας ἀπὸ μιὰ ὀλιγαρχία. Αὐτὸ τὸ ὀλοκληρωτι-
κὸ μονοπώλιο ἐπρόκειτο ὀλοκληρωτικῶς νὰ ἀρνηθοῦν οἱ «ρεβιζιονιστὲς»
διανοοῦμενοι καὶ οἱ ἐπαναστημένες μάζες.

5. Ἡ πάλη γιὰ τὴν πνευματικὴ ἀπελευθέρωση : ἡ ἀρνηση τῆς ἰδεο- λογίας

Ἡ συζήτηση γιὰ τὸ «σοσιαλιστικὸ ρεαλισμὸ» καὶ τὸ «δογματισμὸ»
ἔδωσε κατ' ἀρχὴν στοὺς ρεβιζιονιστὲς τὴν εὐκαιρία νὰ ὑποβάλουν στὴν
κριτικὴ τὴν πιὸ «αἰθέρια» ὄψη τοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ : τὴν ψευτο-ἰδεολογία
του καὶ νὰ καταγγείλουν ἀπερίφραστα τὸ στραγγαλισμὸ τῆς σκέψης καὶ
τὴν πνευματικὴ στείρωση ποὺ εἶχε ὡς ἄμεσο καὶ πασιφανὲς ἀποτέλεσμα.

Τὸ κύριο «ἐπιχείρημα» μὲ τὸ ὀποῖο ὁ ὀλοκληρωτισμὸς εἶχε φιμώ-
σει τὴ λογοτεχνία, ἦταν ὅτι ὁ «σοσιαλιστικὸς ἄνθρωπος» ἦταν ἓνας ἐν-
τελῶς «νέος ἄνθρωπος» ποὺ ἀγνοοῦσε ὄλα τὰ ἐλαττώματα ποὺ δημιουρ-
γεῖ ἡ καπιταλιστικὴ σαπίλα. Ὁ κόσμος μὲς τὸν ὀποῖο ὑποτίθεται ὅτι
ζοῦσε ὁ φανταστικὸς αὐτὸς «κοινὸς ἄνθρωπος» ἦταν ἓνας ὀμορφος κό-
σμος, ἠθικὸς κι' ἀγγελικῶς πλασμένος. Ὑπὸ τοὺς καινοὺς αὐτοὺς οὐρα-
νοὺς καὶ πάνω στὴν καινὴ γῆ τῆς σοσιαλιστικῆς ἀνοικοδόμησης δὲν κυ-
κλοφοροῦσαν πιὰ παρὰ ἄνθρωποι πανευτυχεῖς, συσπειρωμένοι γύρω ἀπὸ
τοὺς λατρευτοὺς τοὺς ἀρχηγοὺς (παρ' ὄλον ὅτι οἱ ἀρχηγοὶ αὐτοὶ ἀπο-
δεικνύονταν ὁ ἓνας μετὰ τὸν ἄλλον ὅτι ἦταν χαμερπεῖς πράκτορες ἢ
αἰμοδιψῆ τέρατα!), ἄρμονικὰ ἐνωμένοι στὸ ἄρμονικὸ ἔργο τῆς διαρκοῦς
αὔξεσης τῆς παραγωγῆς. Νευρωτικοὶ πιὰ δὲν ὕπῃρχαν, οὔτε αὐτόχειρες,
οὔτε μελαγχολικοὶ : αὐτὰ τὰ «καπιταλιστικὰ ὑπολείμματα» εἶχαν τόσο
ἐξαφανιστεῖ ὥστε οἱ «σοσιαλιστὲς» δραματικοὶ συγγραφεῖς κινδύνευαν νὰ

καταδικαστούν σὲ ἀνεργία γιατί τίποτε τὸ «δραματικὸ» δὲν εἶχαν νὰ ἀνεβάσουν ἐπὶ σκηνῆς ἢ νὰ βάλουν στὰ μυθιστορήματά τους. Κατὰ τίς ἐπίσημες ἀπόψεις, ἓνα ζευγὸς «νέων ἀνθρώπων» δὲν μποροῦσε νὰ χωρῖσει παρὰ μόνον στὴν περίπτωση διαφωνίας τῶν δύο συζύγων σχετικὰ μὲ τὸν καλύτερο τρόπο αὔξησης τῆς παραγωγῆς! Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν ὅτι τὸ πρὶν περίλαμπρο ρωσικὸ θέατρο εἶχε ξεπέσει σὲ μιὰ τέτοια platitude, ποὺ οἱ ἴδιοι πνευματικοὶ τοῦ καθοδηγητῆς ἀναγκάστηκαν νὰ διαμαρτυρηθοῦν. **«Δὲν εἶναι σωστὸ νὰ πιστεύουμε ὅτι ἡ σοβιετικὴ πραγματικότητα δὲν παρουσιάζει ὕλικὸ γιὰ σάτιρα»**, ἔλεγε τὸ 1952 ὁ Μάλεγκωφ, παριστάνοντας ὅτι πιστεύει ὅτι ὄντως ὑπῆρχαν ἄνθρωποι ποὺ πέρναν στὰ σοβαρὰ τίς ροδαλές εἰκόνες τῆς ἰδεολογίας. Τὸ ἴδιο καὶ ὁ Ρεβαῖ, ὁ κύριος ὑπεύθυνος γιὰ τὴν κατάρρευση τῆς οὐγγρικής λογοτεχνίας, κατηγοροῦσε τοὺς ἐπιστρατευμένους συγγραφεῖς ὅτι φτιάχναν τὴν ψυχὴ τῶν ἡρώων τους σὰ νάταν ἓνα πιάτο μαγειρικής **«ἀνακατεύοντας 50 γραμμάρια σοσιαλιστικῆς ἄμιλλας, 30 γραμ. ἔρωτα, 30 γραμ. σαμποτάζ καὶ 30 γραμ. συζυγικῆς διχόνοιας»** (!). Ἄλλ' ἐνῶ τὸ κόμμα ζητοῦσε ἀκόμα νὰ βρεῖ νέες μεθόδους «μὴ γραφειοκρατικῆς καθοδήγησης τῆς διαδικασίας τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας»!, οἱ λογοτέχνες σύσσωμοὶ σηκώθηκαν νὰ ἐκφράσουν τὴν ἀγανάκτησή τους γιὰ τὰ ψέματα ποὺ ἀναγκάζονταν νὰ λέν καὶ γιὰ τίς εἰδυλλιακές εἰκόνες ποὺ ἔβαζαν στὰ ἔργα τους, κλείνοντας δῆθεν τὰ μάτια μπρὸς στὴν ὀλοκληρωτικὴ καταπίεση καὶ ἐκμετάλλευση ποὺ ὑφίσταντο οἱ ἐργαζόμενοι. Αὐτὸ τὸ ὀργανωμένο καὶ συστηματικὰ καλλιεργημένο ψέμμα ἦταν ὁ «σοσιαλιστικὸς ρεαλισμὸς», δηλαδὴ ὁ ἀντισοσιαλιστικὸς ἱρρεαλισμὸς ποὺ εἶχαν καθιερώσει τὰ οὐκάζια τοῦ Ζντάνωφ. Ὅπως εἶπε ἀργότερα ὁ Πολωνὸς ποιητῆς Ἀντόνι Σλονίμσκι, ὁ σοσιαλιστικὸς ρεαλισμὸς ἦταν ἓνα **«ὄπλο ἀκριβείας φτιαγμένο εἰδικὰ γιὰ τὴν ἐκμηδένιση τῆς τέχνης»** καὶ τὸ ὄπλο αὐτὸ ὁ Ζντάνωφ **«τὸ παρέδωσε σὲ γραφειοκράτες ποὺ ἄσκησαν τὸ καταστροφικὸ τους ἔργο ἐπὶ εἴκοσι χρόνια μ' ἓνα ζῆλο καὶ ἓναν ἐνθουσιασμὸ ποὺ τοὺς ὑποδαύλιζε ὁ φόβος»** (2).

Ὁ «νέος ἄνθρωπος» ἦταν μιὰ φενάκη, ἓνας homunculus ποὺ δὲν ὑπῆρχε παρὰ μόνον στὴ φαντασία τῶν προπαγανδιστῶν. Ἡ πραγματικότητα ἦταν τὸ ἀντίθετο ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ ροδαλὸ εἰδύλλιο ποὺ ἀπαιτοῦσε ἡ ὀρθοδοξία: ἡ πραγματικὴ ζωὴ ἦταν γκρίζα καὶ ἄθλια, γεμάτη ἀπὸ μικρότητες, διεστραμμένη ἀπὸ τὴν ἠθικὴ πώρωση ποὺ δημιουργεῖ ὁ χαφιεδισμὸς καὶ ἡ ἀνύψωση τῆς κατάδοσης στὴν περιωπὴ μιᾶς ὑπέρτατης σοσιαλιστικῆς ἀρετῆς.

Στὸ μέτρο ποὺ ἡ πραγματικότητα ἀρχίζει νὰ ξεχωρίζεται μέσα ἀπὸ τίς ὀμίχλες καὶ τὰ προπετάσματα καπνοῦ τῆς ἐπίσημης τέχνης, ἔβγαине στὸ φῶς ὄλο τὸ κενὸ τῆς ὀρθοδοξίας: ἡ «προλεταριακὴ ἐπιστῆμη» στὸ

1) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν François Fejtö : ἔνθ. ἀν. σελ. 414.

2) Antoni Slonimski : ἄρθρο στὸ πολωνικὸ περιοδικὸ «Πρζεγκλάντ Κουλτουράλνι» τῆς 11-4-1956.

μ' αὐτὴν ποὺ ἔγινε σις μέρες μας» (1). "Άλλοι πάλι ἐξέφρασαν τὴν ἐκπληξὴ τους ποὺ ὁ μαρξισμὸς θεωρεῖται «σάν μιὰ θεωρία σὲ πλήρη ἀνθιστὴ καὶ μὲ καθολικὴ ἰσχύ», ἐνῶ στὴν πραγματικότητά «ἀπὸ πολλοῦ καιροῦ ἤδη, ἡ θεωρία αὐτὴ δὲν κάνει παρὰ ἀκροβασίες στὸ ἴδιο πάντοτε σημεῖο»: «ἡ μαρξιστικὴ κοινωνιολογία δὲν ἔχει τίποτα νὰ πεῖ πάνω στὰ πιὸ ἀποφασιστικὰ προβλήματα», «ἡ μαρξιστικὴ ἠθικὴ ἔμεινε ἐκεῖ ὅπου τὴν ἀφήσε ὁ Μάρξ», «ἡ δὲ μαρξιστικὴ αἰσθητικὴ εἶναι ἐντελῶς ἀνύπαρκτη» (2).

Οἱ ἐπίσημοι ἰδεολόγοι συζητοῦσαν ἀκόμα ἂν ἔπρεπε ν' ἀναθεωρήσουν τὶς βάρβαρες ἀπόψεις ποὺ εἶχαν ἐπιβάλλει γιὰ τὴν ἱμπρεσσιονιστικὴ ζωγραφικὴ ἢ τὸ ἔργο τοῦ Joyce. Ἄλλὰ οἱ πραγματικοὶ ἄνθρωποι εἶχαν ἤδη περάσει ἀπὸ τὴν κριτικὴ τῆς μαρξιστικῆς θεολογίας στὴν κριτικὴ τῆς μαρξιστικῆς πολιτικῆς.

6. Ἡ πολιτικὴ ἀπελευθέρωση: ἡ ὄρνηση τοῦ κομματικοῦ μονοπωλίου

Καὶ ἐδῶ ἡ ἐκκίνηση δόθηκε ἀπὸ τοὺς πρώην θαυμαστὲς τοῦ «Πατέρα τῶν Λαῶν». Οἱ «πρωτοπόροι» ἀνακάλυψαν ὅτι ἦταν καθυστερημένοι. Οἱ «παιδαγωγοὶ» τῶν μαζῶν ποὺ ἐκαυχῶντο ὡς τὰ τότε ὅτι «ἦταν φτιαγμένοι ἀπὸ μιὰ ἄλλη πάστα» κι' ὅτι δὲν ἦταν σάν τοὺς κοινούς ἀνθρώπους (3), ἐγκατέλειψαν ξαφνικὰ αὐτὲς τὶς ἀξιοθρήνητες χίμαιρες κι' ἀνακάλυψαν ὅτι εἶχαν «ξεμάθει» τὰ πιὸ στοιχειώδη πράγματα κι' ὅτι ἔπρεπε νὰ τὰ ξαναμάθουν. **Νὰ ξαναμάθουμε**: αὐτὴ ἦταν ἡ μαγικὴ λέξη ποὺ ἀκούγονταν ἀπ' ὅλες τὶς μεριὲς κατὰ τὴ διάρκεια αὐτῆς τῆς σύντομης ἀφύπνισης. Ἄς ξανακούσουμε τὸν Παλμίρο Τολιάτι:

«Πρέπει νὰ **ξαναμάθουμε** τὸ πῶς γίνεται μιὰ κανονικὴ δημοκρατικὴ ζωὴ, δηλαδὴ νὰ **ξαναμάθουμε** νὰ χυνοῦμε *προσωπικὴ πρωτοβουλία* τόσο στὴ θεωρία ὅσο καὶ στὴν πράξη. **Νὰ ξαναμάθουμε** νὰ ἐπιζητοῦμε τὴ *συζήτηση*. **Νὰ ξαναμάθουμε** νὰ ἀνεχόμαστε τὰ λάθη γιατί ἡ *ἀνοχή* εἶναι ἀνάγκη καὶ γιὰ νὰ βροῦμε τὴν ἀλήθεια. **Νὰ ξαναμάθουμε τὴν ἀνεξαρτησία τοῦ χαρακτῆρα καὶ τὴν ἀνεξαρτησία τῆς κρίσης**» (4).

Νὰ τί χρειαζόταν νὰ «ξαναμαθευτεῖ» ὕστερα ἀπὸ ἓνα αἰῶνα μαρξισμοῦ! Ἄλλ' ἦταν ἀνάγκη νὰ χαλάσει ὁ κόσμος γιὰ νὰ ξαναμάθουν οἱ ἄνθρωποι τὸ Ἄλφα - βῆτα τῶν πολιτισμένων τρόπων; Χρειαζόνταν νὰ πέσουν ἀπὸ τόσο ψηλὰ γιὰ ν' ἀνακαλύψουν ὅτι οἱ δῆθεν «τυπικὲς ἐλευθερίες» εἶναι ἀπαραίτητες γιὰ νὰ ὑπάρξει «κανονικὴ» πολιτικὴ ζωὴ; Χρειαζόταν ἀλήθεια νὰ περάσουν ἀπὸ τὴ σταλινικὴ σχολὴ τοῦ κυνισμοῦ καὶ τῆς δουλοπρεποῦς λατρείας γιὰ νὰ **ξαναμάθουν** νὰ ἐκτιμοῦν «τὴν ἀνεξαρτησία τοῦ χαρακτῆρα καὶ τὴν ἀνεξαρτησία τῆς κρίσης»;

1) Antoni Slonimski: ἔνθ. ἀν.

2) J. Szacki: *Σκέψεις πάνω στὴν ἱστορία τοῦ μαρξισμοῦ*. Στὸ *Πὸ Πρόσωπο* τῆς 24 Ἰουνίου 1956.

3) Γιὰ νὰ θυμηθοῦμε τὸν περίφημο λόγο τοῦ Στάλιν στὴν κηδεῖα τοῦ Λένιν.

4) P. Togliatti: ἔνθ. ἀν.

δταν νέοι ειδικευμένοι εργάτες γυρνάγαν σπίτι τους με τὸ μισθὸ μισθό τους ; *Υποστήριζα τοὺς εργάτες πὸν ἀδικήθηκαν ἀπὸ τὴ διεύθυνση ; Καταδίκασα μιὰ ἱεραρχία πὸν βασίζεται συνήθως πάνω στὴ δυσπιστία ἀπέναντι στοὺς ἀνθρώπους ; Χτύπησα τοὺς ματαιόδοξους γραφειοκράτες πὸν τρομοκρατοῦσαν τοὺς ἀνθρώπους πὸν εἶχαν κάθε λόγο νὰ εἶναι δυσαρεστημένοι ; Κατάγγελα δημοσίᾳ αὐτοὺς τοὺς αὐταποκαλούμενους ἡγέτες πὸν συμπεριφέρονταν σὰν φεουδάρχες ; *Αντέδρασα σὲ ὄλους αὐτοὺς τοὺς αὐτοτιτλοφοροῦσενους ὀργανωτὲς πὸν ὀργάνωσαν τὴ ζωὴ μας κατὰ τρόπο πὸν τὴν ἔκαναν ἀβίωτη ;» (1).

Τέτοιες ἦταν οἱ διαμαρτυρίες πὸν ἀκούγονταν ἀπὸ παντοῦ. Οἱ πολωνοὶ θεωρητικοὶ πὸν εἶχαν συγκεντρωθεῖ στὸ περιοδικὸ *Πὸ Πρόσπου*, ὀλοκλήρωσαν ὀλη τὴ ρεβιζιονιστικὴ κριτικὴ δίνοντας τοῦτο τὸν ὀρισμὸ τοῦ σταλινισμοῦ : «κοινωνικο-οικονομικὸ σύστημα στηριζόμενο πάνω σὲ μιὰ σχέση οικονομικῆς ὑποδούλωσης τῶν λαϊκῶν μαζῶν. στὴν ὀμάδα τῶν διευθυντῶν τῶν ἐπιχειρήσεων. Ἡ πολιτικὴ ἔκφραση αὐτῆς τῆς σχέσης εἶναι δικτατορία τῆς ἀρχουσας μειοψηφίας πάνω στὸ προλεταριάτο» (2).

Αὐτὴ ἦταν ἡ «προσγείωση» (ὀπως θᾶλεγε ὀ Μάρξ) τῆς μαρξιστικῆς σκέψης. Στὸ σημεῖο αὐτὸ γινόταν φανερὸ ὀτι, ὀπως ἔλεγε πάλι ὀ Μάρξ, «τὸ ὀπλο τῆς κριτικῆς δὲν μπορεῖ νὰ ἀντικαταστήσει τὴν κριτικὴ τῶν ὀπλων» (3). Μιὰ σκληρὴ μοίρα εἶχε διδάξει στοὺς προλεταρίους τῆς Ἄνατολῆς ὀτι «ἡ ὀλικὴ δύναμη δὲν μπορεῖ νὰ συντριφτεῖ παρὰ μόνο ἀπὸ μιὰ ἄλλη ὀλικὴ δύναμη» (4). Ἄλλὰ ἀπὸ τὴν ὀρα πὸν οἱ πολωνοὶ καὶ οἱ οὔγγροι διανοούμενοι κατόρθωσαν νὰ βγοῦν ἔξω ἀπὸ τὸ μαγικὸ κύκλο τοῦ φόβου καὶ τῆς ἀδυναμίας, πλησίαζε ἡ στιγμὴ ὀπου «ἡ θεωρία θᾶ διαπύτιζε τίς μάξες» καὶ θᾶ γινόταν «μιὰ ὀλικὴ δύναμη» (5). Κι ὀπως ἡ κριτικὴ τῶν ρεβιζιονιστῶν ἀνακεφαλαίωσε ὀλες τίς βαθμίδες τῆς μαρξιστικῆς κριτικῆς, ἔτσι καὶ ἡ οὔγγρικὴ ἐπανάσταση ἀνακεφαλαίωσε ὀλη τὴν πείρα τῶν μοντέρνων ἐπαναστατικῶν ἀγώνων ἀπὸ τὸ 1848 μέχρι σήμερα.

Ἔτσι ἡ δειλὴ αὐτοκριτικὴ τῆς ὀρθοδοξίας ἐσίγησε μπρὸς στὸ «ὀπλο τῆς κριτικῆς». Ἄλλὰ, ὀπως θᾶλεγε ὀ ἴδιος ὀ Μάρξ, τὸ «ὀπλο τῆς κριτικῆς» ἐπρόκειτο κι ὀ αὐτὸ γρήγορα νὰ ξεπεραστεῖ ἀπὸ τὴν «κριτικὴ τῶν ὀπλων». Τὸ ὀτι ἡ ἀντικριτικὴ τῶν τάνκς ἐπρόκειτο ν ὀποδειχτεῖ ἰσχυρότερη ἀπὸ τὴν ἐξέγερση ἑνὸς ὀλάκερου λαοῦ, δὲν εἶναι κάτι πὸν θᾶ ἐξέπλησσε τὸ θαυμαστὴ τῶν γάλλων Communards τοῦ 1871. Ἡ οὔγγρικὴ ἐπανάσταση τοῦ 1956 ὑπῆρξε ἡ μόνη ἐπανάσταση πὸν πραγματοποιεῖ τὴ μαρξιστικὴ ἰδέα τῆς ἐπανάστασης : τὸ φοβερότερο σύμβολο τῆς τραγῳδίας τοῦ μαρξισμοῦ εἶναι τὸ ὀτι, στὸ ὀνομα τοῦ Μάρξ, οἱ πιὸ «ὀρθόδοξοι» ὀπαδοὶ του ἔπνιξαν στὸ αἷμα τὴν τελευταία — καὶ ὀχι ἀσφαλῶς τὴν ὀστατη — ἐργατικὴ ἐπανάσταση τοῦ καιροῦ μας.

1) Vasek Kana: στὸ περιοδικὸ τῆς Πράγας Λιτεράρι Νόβινυ, ἀρ. 18 (1956).

2) S. Chelstowski καὶ W. Godek. Στὸ *Πὸ Πρόσπου* τῆς 28-10-1956.

3) Marx : Die Frühschriften, σελ. 216.

4) Marx : αὐτ.

5) Marx : αὐτ.